

Globalizacija, migracija ir nacionalinė valstybė: teorinės išvalgos

LIUTAURAS LABANAUSKAS

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Sociologijos institutas, A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius

El. paštas: liutauras.labanauskas@gmail.com

Globalizacijos procesų sparta, europinė integracija, ekonomikos internacionalizacija, teritorinis mobilumas, migracija ir dažnėjantis bendravimas tarp skirtingų kultūrų sudaro prielaidas diskutuoti apie tautinio tapatumo svarbos mažėjimą, nykimą ar fragmentaciją. Šioje mokslinės literatūros ir tyrimų analizėje pristatomi skirtingo pobūdžio tyrimai, atlikti Lietuvoje ir užsienyje. Apžvelgiant itin skirtingus forma, bet turinčius temos bendrumų duomenis, siekta pabrėžti, kad tiek teoriniai, tiek metodologiniai, tiek praktiniai įvairių krypčių mokslininkų debatai apie tautinio tapatumo problematiką nėra pasibaigę. Straipsnyje pateikta mokslinių straipsnių, studijų ir tyrimų analizė bei teorinis ir metodologinis globalizacijos procesų daromo poveikio tautinio tapatumo transformacijoms pagrindimas, kuris remiasi tiek sociologinių tyrimų analize, tiek ir tarpdisciplininiais tyrimais grįstų darbų palyginamąja analize¹.

Raktažodžiai: globalizacija, transnacionalizmas, migracija, tautinis tapatumas, nacionalinė valstybė

ĮVADAS

Šiandieniniame pasaulyje neatitiktis tarp globalių jėgų poveikio ir ribotų nacionalinės valstybės galių lemia tai, kad tautinio tapatumo tyrinėjimai tampa ypač aktualūs. Globalizacijos proceso daroma įtaka šiandieniniam pasauliui skatina naujai pažvelgti į socialiniuose moksluose nusistovėjusias paradigmas, jas permąstant ir ieškant naujų būdų interpretuoti bei iš naujo atrasti globalizacijos ir transnacionalizmo procesų veikiamą identitetą. Ieškant teorinio ir metodologinio modelio tyrimams, svarbu būti susipažinus su aktualiaisiais ir inovatyviais tyrimais. Straipsnyje pristatoma mokslinių straipsnių, studijų ir tyrimų analizė bei teorinis ir metodologinis globalizacijos procesų daromo poveikio tautinio tapatumo transformacijoms pagrindimas, kuris remiasi tiek sociologinių tyrimų analize, tiek ir tarpdisciplininiais tyrimais grįstų darbų palyginamąja analize.

Valstybės (*state*) „darbas“, pagal M. Kearney (1995), yra saugoti sienas, suteikti ar riboti pilietybės teises ir vykdyti užsienio politiką. Tačiau transnacionaliniai ir globalūs individų ar bendruomenių (taip pat apibrėžiamų pagal etniškumą) interesai neretai konfliktuoja su valstybių jurisdikcija ir galia. Tokie konfliktai gali būti vadinami „trans-valstybiniais“ (*trans-statal*) (Kearney 1995). Ši sąvoka, pagal M. Kearney (1995), taip ir nepaplito moksliniame disкурse, bet problematika, kurią kelia autoriai rašydami apie globalizaciją ir transnacionalizmą,

¹ Straipsnis parengtas gavus paramą iš LMT finansuojamo projekto „Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai“ (sutr. LIVE), sutarties Nr. VAT-41/2012.

būtent apima „trans-valstybiškumo“ kontekstą (Kearney 1995). Be to, mokslinėje literatūroje neretai tarpusavyje priešinamos globalizacijos ir valstybiškumo, tautinio tapatumo, tautinio identiteto ar tautiškumo sąvokos. Čia galima išskirti tris požiūrius. Pirmasis – globalizacija yra pavojus tautinei valstybei ir kelia jai naujų prisitaikymo ir išlikimo iššūkių. Dažniausiai tokių globalizacijos pesimistų nagrinėjamos temos – tai transnacionaliniai globalaus kapitalo ir migracijos srautai, globalių nelygybės ir hegemoninių komunikacijos ir kultūros formų atsiradimas bei laiko ir erdvės „suspaudimas“ (Giddens 1990; Smith 1995; Morris 1997). Antrasis požiūris – optimistinis. Globalizacija yra pageidautina, nes tauta, kaip uždaras etnis ir teritorinis darinys, yra nesuderinama su globalia modernaus pasaulio politine, ekonomine, socialine, kultūrine ir moraline (vertybine) tvarka, o didžiausi tautiškumo skeptikai ir globalizacijos optimistai laikosi požiūrio, kad tauta yra jau atgyvenęs nebeveiksmingas socialinis darinys. Trečiasis požiūris – formaliai nepriklausomos valstybės, kurios daugeliu atvejų turi apibrėžtą teritoriją bei konstruojamos kolektyvinio tautinio (etninio) identiteto ar identitetų pagrindu, tampa susietos į sudėtingą tarpvalstybinių organizacijų tinklą bei globalų teisinį reguliavimą ir tikrą tarptautinę bendruomenę (Smith 1995: 1; Morris 1997; Holton 2011). Kitaip tariant, tautos ir tautinis identitetas yra globalios pasaulio tvarkos dalis, keičiasi (nyksta) ne tautos ar tautinis identitetas, o greičiau jų struktūra ir funkcijos (Holton 2011). Vadinasi, tautinis identitetas tampa ne tiek skirtumo ar kitoniškumo žymeklis, bet labiau stabilumo, socialinės klasės pastovumo, priklausymo nacionalinei bendruomenei. E. Balibaras (1991; Morris 1997) argumentuoja, kad nors moderni valstybė ir suteikia lygias priklausymo teises ir galimybes savo piliečiams, vis dėlto egzistuoja vidinės ir išorinės ribos, kuriomis yra apibrėžiama nacionalinė bendruomenė. Taigi galima kelti klausimą, kas priklauso nacionalinei bendruomenei ir kas ne. Pavyzdžiui, Y. N. Soysal (1994: 135; Morris 1997) identifikuoja užsieniečių teisių tarptautiškumo tendencijas, bet kartu pastebi, kad įsigalėję globalūs diskriminacijos ir nelygybės mechanizmai sukuria minėtų „teisių įgyvendinamumo deficitą“, kuris, paprastai kalbant, reiškia, kad formalios teisės nebūtinai garantuoja visišką socialinę įtrauktį ir priklausymą nacionalinei bendruomenei. Čia prasideda ir šiuolaikinės socialinės klasės tyrinėtojų diskusija apie „vietinę“ užribio klasę (*underclass, precariat*) išsivysčiusiose valstybėse (Morris 1994; Allena, Ainley 2011; Johnson 2014), turinčią „revoliucinį potencialą pakeisti pasaulį“ (Johnson 2013: 385). Ši užribio klasė, pasak G. Standigo (2011; Johnson 2014: 385), – tai „besiformuojanti (*class-in-the-making*) klasė, suskaldyta į piktų ir įsiutusių, socialiai nesaugių žmonių „porūšius“, gyvenanti iš trupučio, to, ką uždirba laikuose darbuose, be galimybės kelti kvalifikaciją, tarp kurių ir milijonai frustruotų jaunų išsilavinusių žmonių <...>, ir šimtai milijonai migrantų visame pasaulyje“ (Standing 2011). S. Collinsonas (1995) ir R. W. Brubakeris (1989) taip pat pabrėžia daugumos (ne)piliečių segregaciją į menkai apmokamo ir ne savo noru dirbamo darbo rinkos segmentą. P. H. Schucko (1989; Morris 1997) įsitikinimu, asmens sėkmei ekonominėje ir socialinėje sferoje svarbiausi yra šie trys elementai: 1) pozicija darbo rinkoje, 2) būsto rinka ir 3) švietimo sistema, kurie yra nepriklausomi „formalios“ pilietybės kintamieji ir kuriuos analizuojant „formaliai“ sunku užčiuopti „neformalius“ diskriminacijos pasireiškimus. Tačiau, kaip visa apimanti sąvoka, „globalizacija“ dažnai nacionalinių bendruomenių trūkumų analizę palieka nuošalyje (Morris 1997). Nacionalinių interesų ir tarpvyriausybinių, ir transnacionalinių institucijų kontekste etninės bendruomenės, gyvenančios nacionalinės bendruomenės apsuptyje, irgi lieka nuošalyje. Kadangi globalizacijos reiškinio nagrinėjimas koncentruojasi ties „įtampų“ ir „prieštaravimų“ laukais, į jį turėtume sugrąžinti ir nacionalinių bendruomenių trūkumų sociologinių tyrinėjimų analizę (Morris 1997).

Įsitvirtinus transnacionalizmo koncepcijai, kai kurie autoriai (pvz., Kearney 1995) naudoja ją kaip teorinį instrumentą siekiant sumenkinti nacionalinės valstybės ir lokalių socialinių tinklų svarbą. Šia prasme transnacionalizmo studijos įneša naujumo, kuris kvestionuoja teritorinę nacionalinę valstybę. Ši teorinė išeitis yra ypač produktyvi, jeigu kalbame apie deterritorializaciją, kur abejojama bendruomene bei lokalumu kaip duotybe, o žiūrima į vietos–kultūros–bendruomenės konstravimą santykyje su globalizacijos procesu. Globalizacija kaip socialinis, ekonominis, kultūrinis ir demografinis procesas vyksta nacionalinės valstybės viduje, tačiau ir peržengia tas ribas (Kearney 1995: 548). Tuo būdu galime daryti išvadą, kad transnacionalizmas, pagal minėtus autorius, daugelyje vietų persipina su globalizacijos samprata, tačiau yra labiau orientuotas į procesus, peržengiančius vieną ar daugiau nacionalinių valstybių, globalizacijos procesas yra suprantamas labiau kaip kalbėjimas apie globalią erdvę apskritai, o ne fokusuotai, t. y. apie teritorinę nacionalinę valstybę (Kearney 1995: 548).

MIGRACIJA IR NACIONALINĖ VALSTYBĖ: „TREČIOJO“ TAUTINIO TAPATUMO FORMAVIMOSI HIPOTEZĖS IR TYRIMAI

J. Friedmanas (1997; Čiubrinskas 2012 (autoriaus rankraštis)) pažymi, kad kolonijinės ir komunistinės sistemų žlugimai padidino žmonių socialinį ir geografinį mobilumą bei atvėrė galimybes alternatyviems identiteto prasiūlymams. J. Friedmanas tai vadina mūsų epochos globalizacijos ženklu, kadangi pastaroji pasižymi fragmentacija. Ypač tai akivaizdu mažėjant tautinių valstybių vaidmeniui ir išskylant transnacionalizmui. Pačiose valstybėse vyksta procesai, kur asimiliacijos politiką keičia daugiakultūrinė, o tokia kaita turi ilgalaikę tendenciją suteikti galios etniniam identitetui – pirmiausiai regioniniam ir čiabuvių, taip pat ir imigrantų mažumų (Friedman 1997: 84). Pagal N. Glick-Schiller, transnacionalizmo sąvoka nurodo į žmonių ir idėjų judėjimą pirmyn ir atgal peržengiant nacionalinių valstybių sienas ir yra apibūdinamas kaip procesas, dėl kurio migrantai, naudodamiesi technologinėmis naujovėmis, gali kurti ir palaikyti socialinius, ekonominius, kultūrinius ir politinius ryšius su daugiau nei viena nacionaline valstybe (Glick Schiller, Basch, Szanton-Blanc 1993). Taigi, migracijos studijose dominavęs kilmės ir rezidencijos šalis poliarizuojantis stūmimo-traukos (*push-pull*) modelis tapo išstumtas transnacionalizmo koncepcijos (Kuznecovienė 2011).

Kaip pastebi britų mokslininkas B. Parekhas (2008), teoretizuodamas migracijos fenomeno ir tautinio tapatumo aspektus bei bandydamas susieti transnacionalizmo ir diasporos koncepcijas, imigraciją įvardija kaip kultūrinės įvairovės šaltinį, tačiau klaidinga manyti, kad prieš prasidedant imigracijai visuomenė kultūriniu požiūriu buvo vienalytė, o ribojant imigraciją galima išsaugoti vienalytiškumą. Pasak minėto autoriaus, nors imigrantai priklauso skirtingoms rasėms, religinėms ar etninėms grupėms, priimanti visuomenė tik iš pažiūros yra homogeniška, todėl imigrantų įvairovė nėra „įvairesnė“ nei skirtingų visuomenės grupių – konservatyvių ar radikalių – nuomonių pliuralizmas. B. Parekho nuomone, imigrantai dažniau pritaria konservatyviajai daugumos nuomonei, todėl „kultūrinė praraja“ tarp imigrantų ir priimančiosios visuomenės nėra didesnė nei toji, kuri supriešina pačius visuomenės narius, be to, šiuolaikinė migracija skiriasi nuo tos, kuri vyko XX a. pradžioje ar po Antrojo pasaulinio karo. Tais laikais atvykusieji dažniausiai buvo karo pabėgėliai ir siekdavo asimiliuotis, o transporto ir komunikacijų nebuvimas nutraukdavo jų ryšius su kilmės valstybe. Šiuolaikiniai imigrantai dažniausiai atvyksta dėl ekonominių ar asmeninių motyvų, todėl jų santykis su priimančiąja valstybe pagrįstas sutarties principu – palaikyti ryšius su kilmės valstybe ir išsaugoti savo tapatumą šiuolaikiniams migrantams yra paprasčiau dėl komunikacijos

technologijų ir pigių skrydžių, todėl imigrantų nenoras asimiliuotis tampa „modernia“ problema, t. y. imigrantai neįaučia dėkingumo priimančiajai valstybei ir naudodamiesi politinėmis bei kultūrinėmis laisvėmis nevaržomai reiškia prieštarigus jausmus tos visuomenės atžvilgiu (Parekh 2008).

Atsivėrusios naujos diasporos termino interpretacijos galimybės paskatino rasti empirinius tyrimus, siekiančius išsiaiškinti, ką empiriniu lygmeniu galima vadinti „naująja diaspora“. Lietuvoje sociologė N. Kasatkina yra įvedusi „naujosios rusų diasporos“ kategoriją (2003). N. Kasatkina išsamiai tai svarstė straipsnyje *Русские в современной Литве: меньшинство, диаспора или часть гражданского общества?* (2007), keldama klausimą – kuo skiriasi tautinė mažuma nuo diasporos ir kokiais apibrėžimais remiantis galima tyrinėti rusus kaip imigrantus ar antrosios–trečiosios kartos imigrantus Lietuvoje. Kitas pavyzdys – socialinių antropologų I. Dobler ir M. von Groll 2002 m. Meksiko mieste atliktas etnografinis tyrimas „Vokiečiai Meksikoje – modernios diasporos atvejis²“. Teoriniame modelyje autorės laikosi minties, kad konceptualiai reikia skirti „senąją“ ir „naująją“ diasporų sampratą, hipotetiškai išskiria pagrindinius „moderniosios diasporos“ požymius: 1) nuolat palaikomas kontaktas su kilmės šalimi; 2) diasporos kultūra skiriasi tiek nuo kilmės šalies kultūros, tiek nuo priimančiosios šalies, o diasporos kultūra – tai vienos kultūros inscenizavimas kitos kontekste; 3) diasporos bendruomenė kuria savas vertybes, normas ir praktikas; 4) taip kuriamas atskiras diasporos bendruomenės identitetas; 5) diasporos bendruomenės nariai jaučiasi nevisiškai integruoti į vietos bendruomenę; 6) diasporos bendruomenė jaučiasi „priklausanti“ daugiau nei vienai nacionalinei valstybei. Kiekybiniais ir kokybiniais duomenimis paremtame straipsnyje I. Dobler ir M. von Groll (2002) išsamiai analizuoja įvairias vokiečių diasporos Meksikoje institucijas ir jų įtaką identiteto konstravimui, pateikia išvadą, kad 1) grupinis (diasporos) identitetas tampa stipresnis nei lokalus, etninis ar nacionalinis (susiformuoja trečiasis identitetas); 2) išeiviai (šiuo atveju iš Vokietijos) kuria tarptautinius tinklus su diaspora kituose kraštuose ir dalinasi patirtimis (taigi šiuo atveju socialiniai ryšiai yra stipresni ir vertybės labiau sutampa su, pvz., Singapūro vokiečiais nei su Vokietijos gyventojais). Remdamosios savo tyrimo Meksikoje išvadomis, autorės kalba apie diasporos kultūrą kaip apie trečiąjį identitetą, turintį tiek gimtosios, tiek gyvenamosios šalies kultūros savybių, ir vadina tai esminiu „moderniosios diasporos“ bruožu.

Valstybės tiesioginį veikimą, turintį įtakos „trečiojo“ tautinio tapatumo konstravimui su jo globalizacijos ir / ar transnacionalizmo sąlygotomis transformacijomis, galima matyti per konkrečią valstybės politiką (ar politikas) ir institucinės politikos praktikas, pavyzdžiui, natūralizaciją. R. Fibbi ir kt. (2007) Šveicarijoje atliktas tyrimas tiesiogiai galėtų būti atitinkamo antrosios kartos rusakalbių imigrantų tyrimams Lietuvoje. Autoriai analizavo valstybinės statistikos duomenis Šveicarijoje. Jų tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti teisinio (valstybės suteikiamo) statuso įtaką akademiniam ir profesiniam imigrantų kilmės jaunimo pasiekimams. R. Fibbi ir kt. (2007) analizavo 20–24 metų amžiaus antrosios kartos imigrantų išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybes, priklausomai nuo jų pilietybės statuso. Paaiškėjo, kad natūralizacijos būdu pilietybę įgiję jaunuoliai, ypač tie, kurie yra gimę Šveicarijoje, savo akademiniais pasiekimais statistiškai pralenkia kitas dvi grupes – neturinčius pilietybės ir net (nors čia išsamiai ir netyrinėtus) „etninius šveicarus“. Taigi galima teigti, kad natūralizacija turi pozityvios įtakos akademiniam rezultatams. Autoriai iškelia naują hipotezę, kad natūralizacijos būdu

² Autorius dėkoja Vienos universiteto kultūrinės ir socialinės antropologijos studentei Godai Palėkaitei už indėlį rengiant straipsnyje pateiktą tarptautinių tyrimų apžvalgą.

pilietybė suteikiama ne visiems jos prašantiems, tai gali motyvuoti jaunimą „nusipelnyti“, uoliai mokytis. Tačiau minėtame straipsnyje taip pat konstatuojama, kad tiriant imigrantų jaunimo įsidarbinimo galimybes kitas grupes akivaizdžiai lenkia žmonės, jau gimę Šveicarijos piliečiais. Taigi, įdomus analitinis šio tyrimo atradimas, kad natūralizacija teigiamai veikia mokslo pasiekimus, bet įsidarbinimo galimybių nepadidina. Autoriai daro prielaidą, kad įtakos gali turėti žymiai konkurencingesnis darbo rinkos pobūdis ir galbūt patiriama diskriminacija.

TAUTINIO TAPATUMO ERDVĖS MIESTE: BERLYNAS, AMSTERDAMAS IR VISAGINAS

Etniškumo dimensija identiteto tyrimuose dažnai naudojama analizuojant tautinių mažumų bei etninių grupių ar imigrantų integraciją į nacionalinę visuomenę. Čia aktualūs du procesai – etninio identiteto sureikšminimams bei identiteto politika ir priešingai – šio identiteto fragmentacija ir tarptautinių ryšių sureikšminimas. Pavyzdžiui, S.-Y. Li ir T. Blokland (2012) atliktas tyrimas analizuoja urbanistinės aplinkos įtaką tarptautiniams (mažumos–daugumos) santykiams ir diasporos tinklų kūrimui. Pasak autorių, dažnai kinų kvartalas Vakarų šalies miestuose įsivaizduojamas kaip tankiai apgyvendinta, socialiai ir kultūriškai uždaras bendruomenės erdvė. Tai formuoja visuomenės nuomonę, kad tokios urbanistinės erdvės nebuvimas (arba jos išardymas) galbūt pasitarnautų kinų diasporos bendruomenės integracijai į vietos visuomenę. Minėtoje sociologinėje studijoje ir buvo tiriami imigrantai iš Kinijos dviejuose Europos miestuose: Amsterdame, kur egzistuoja kinų kvartalas, ir Berlyne, kur per Antrąjį pasaulinį karą sugriautas kvartalas niekada taip ir nebuvo atstatytas. Lyginamasis tyrimas, paremtas lauko tyrimu bei socialinių ir institucinių tinklų analizės duomenimis, atskleidė, kad etninės bendruomenės erdvinis matomumas mieste turi įtakos ne tik pačių jos narių socialiniams ryšiams, bet ir bendruomenės integracijai bei santykiams su nacionaline šalies visuomene. Šio tyrimo duomenys taip pat rodo, kad kinų kvartalas Amsterdame suteikia imigrantams iš Kinijos bei kinų mažumai Olandijoje socialinio aktyvumo galimybę (nepaisant to, kad jame kinai tik dirba, bet negyvena) ir tokiu būdu juos integruoja į visuomenę. Kvartalo centre esanti budistų šventykla veikia kaip ryškiausias kultūros įvaizdis, o aplink ją susiraizgęs restoranų ir parduotuvėlių tinklas palaiko „etninį identiteto“ konstrukta, organizuoja bendrą veiklą, taip mezgamos pažintys, kartu leidžiamas laikas. Berlyne yra žymiai daugiau jaunesnių ir aukštesnį išsilavinimą bei kvalifikaciją turinčių kinų, tačiau jų pragyvenimo lygis bei socialinis aktyvumas yra žemesnis. Nors formaliai kinų diasporos atstovai Berlyne turi darbo vietų ir nepatiria diskriminacijos, socialiai jie yra niveliavęsi su kitais Berlyno gyventojais ir kaip bendruomenė yra „nematomi“. Jiems stinga erdvės, kurioje galėtų užsimegztį socialiniai kontaktai ir vykti savirealizacija. Straipsnyje daroma išvada, kad socialinių kontaktų palaikymo ir etninio identiteto konstravimo aspektu Berlyne ir Amsterdame esminį vaidmenį vaidina kinų kvartalo, kaip žmogiškojo potencialo realizacijos vietos, nebuvimas ar buvimas. Šį fenomeną autorės vadina erdvinės koncentracijos efektu, kurio, jų manymu, poveikis yra trejopas: organizacinis, veikiamas socialinių tinklų ir atstovaujamas bendruomenės (Li, Blokland 2013). Darytina išvada, kad tiriant etninio identiteto transformacijas teoriškai svarbu pasitelkti erdvės (miesto), kaip etninės erdvės, konceptualizavimą.

Erdvės koncentracijos klausimas iškyla gvildenant, pavyzdžiui, Visagino miesto, kaip rusakalbių gyventojų daugumos, fenomeną. Visagino miestas – tai (buvęs) vienos srities (atominės energetikos) pramonės miestas, užpildytas ekonomiškai privilegijuotais darbuotojais iš Rusijos ir buvusių SSRS šalių, geografiškai ir kultūriškai naujas dirbtinis socialistinis 1973 m. sukurtas darinys (Baločkaitė 2010). Būtent šie bruožai, R. Baločkaitės (2010) teigimu,

ir nulėmė sudėtingą miesto politinę, ekonominę, socialinę ir kultūrinę charakteristiką, nes, sugriuvus Sovietų Sąjungai ir 1990 m. Lietuvoje paskelbus nepriklausomybę, miesto bendruomenei tarsi iš naujo teko „išrasti Lietuvą“: išmokti lietuvių kalbą, pažinti lietuvių tradicijas, susipažinti su istorija, švęsti tautines šventes ir pan. Miesto žmonėms reikėjo iš naujo sukurti diasporinius ryšius su kilmės šalimis (tėvyne) susiduriant su vizų ir kelionių suvaržymais, gyvenant *v blizhnee zarubezhe* ir tarp *sootchestvennik'ų* būti lojaliems dviem valstybėms (Baločkaitė, 2010). Pagal minėtas autorens, Visaginiui dėl šių bruožų svarbu atrasti naują tapatumą ir naują plėtos trajektoriją. Dar 2001 m. R. Baubino ir D. Burneikos (2001) straipsnyje, kuriame analizuojamos Ignalinos AE uždarymo pasekmės regionui, pristatomi 1999 m. Visagino miesto gyventojų apklausos duomenys (N-338), atskleidžiantys, kad absoliuti dauguma Visagino gyventojų neatsieja miesto ir Ignalinos atominės elektrinės; ½ minėto tyrimo respondentų teigė, kad uždarius elektrinę jie išvyks iš miesto. Nors vėliau buvo sukurta nemažai Visagino miesto ekonominių ir socialinių plėtos programų bei strategijų, vis dėlto miesto identiteto centre išlieka atominė energetika. Dauguma miestą stačiusių specialistų atvykę iš Sovietų Sąjungos. Dabar tokie žmonės vadinami imigrantais, tačiau dešimtmečiai gyvenimo ir darbo Lietuvoje leidžia juos laikyti ir etninėmis mažumomis (Šliavaitė, 2012). K. Šliavaitės (2012) teigimu, Ignalinos atominė elektrinė galėtų būti apibūdinta kaip etninės ekonomikos pavyzdys. Visagino atsiradimas buvo nulemtas darbo imigracijos idėjos, tad šį miestą galima apibūdinti kaip dirbtinę salą, kurios etninio, kultūrinio ir kalbinio kitoniškumo buvo neįmanoma nenumatyti iš anksto (Lichačiova, 2013).

Estijoje atliktų tyrimų apie rusakalbius šalies gyventojus duomenys atskleidžia antroje rusakalbių imigrantų kartoje vykstančius procesus. TIES kiekybinio tyrimo, kurio metu Estijoje apklausta per 1 tūkst. rusakalbio jaunimo (Vetik, Helemäe 2012), duomenys atskleidė, kad antroji rusakalbių imigrantų karta užaugo jau po Sovietų Sąjungos griūties ir neturi migracinės patirties; ksenofobija egzistuoja tiek tarp rusakalbių, tiek tarp estų, tačiau šių grupių jausmai vieni kitų atžvilgiu – santykinai šilti, palyginti su, pavyzdžiui, priešišku požiūriu į musulmonus. Taip pat svarbi tyrimo įžvalga – kolektyvinio identiteto tipų nustatymas, kai buvo tiriamas lokalaus, europinio, etninio, pilietinio ir religinio identifikavimosi stiprumas. Paaiškėjo, jog etninis identitetas tiek estams, tiek rusams yra pats svarbiausias; pats silpniausias tarp estų jaunimo – priklausymo religinei bendruomenei jausmas; tarp rusų – europinis identitetas.

APIBENDRINIMAS

Galime teigti, kad globalizacijos procesų sparta, europinė integracija, ekonomikos internacionalizacija, teritorinis mobilumas, migracija ir dažnėjantis bendravimas tarp skirtingų kultūrų tarsi sudaro prielaidas diskutuoti apie tautinio tapatumo svarbos mažėjimą, tautinio tapatumo nykimą ar fragmentaciją. Šioje mokslinės literatūros ir tyrimų analizėje buvo pristatyti skirtingo pobūdžio tyrimai, atlikti Lietuvoje ir užsienyje. Apžvelgiant itin skirtingus forma, bet turinčius temos bendrumų duomenis, siekta pabrėžti, kad tiek teoriniai, tiek metodologiniai, tiek praktiniai įvairių kryptių mokslininkų debatai apie tautinio tapatumo problematiką nėra pasibaigę. Tautinio tapatumo dimensijos apima du lygius: individo ir visuomenės. Tautinis tapatumas visuomenės (valstybės) požiūriu siejamas tiek su piliečių dalyvavimu, tiek su jų vertybėmis, demokratijos raiška, žmogaus teisių stebėseną bei tarpkultūrinio bendradarbiavimu (tolerancija, supratimu, pakantumu). Individo lygmeniu tautinė tapatybė nusakoma kaip socialinis konstruktas, apibrėžiantis kultūrinį individo priskyrimą ir priklausymą tam tikrai visuomenės grupei, kur kultūrinis tapatumas įgyja galios ir yra socialiai aktyvuojamas.

Globalizacijos kontekste (migracija, pliuralistinis multikultūriškumas, racionalizacija, daugelio gyvenimo sričių, ypač kultūros, hibridizacija, supanašėjimas) globalus kosmopolitiškas tapatumas tampa konkuruojančia alternatyva tautiniam (kultūriniam) tapatumui.

Gauta 2014 10 02

Priimta 2014 10 27

Literatūra

1. Allena, M.; Ainley, P. 2011. *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic, 255–261.
2. Balibar, É. 1991. "Racism and Politics in Europe Today", *New Left Review* 186: 5–19.
3. Baločkaitė, R. 2010. "Post-Soviet Transitions of the Planned Socialist Towns: Visaginas, Lithuania", *Studies of Transition States and Societies* 2(2): 63–81.
4. Basch, L.; Glick-Shiller, N.; Blanc-Szanton, C. 1993. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. 1st ed. London: Routledge.
5. Baubinas, R.; Burneika, D. 2001. "Social Consequences of Ignalina NPP Closure", *Geografija* 37(1): 69–75.
6. Brubaker, R. W. 1989. *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. Lanham: University Press of America.
7. Čiubrinskas, V. 2012. *Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai*, autoriaus rankraštis.
8. Collinson, S. 1995. *Europe and International Migration*. London: Pinter Publishers Ltd.
9. Dobler, I.; von Groll, M. 2002. „Die Deutschen in Mexiko – Beispiel für eine moderne Diaspora?“, in *Interkulturelle Kommunikation in der Diaspora*. Münster: Münchener Beiträge zur Interkulturellen Kommunikation, 113–129.
10. Fibbi, R.; Lerch, M.; Wanner, P. 2007. "Naturalisation and Socio-Economic Characteristics of Youth of Immigrant Descent in Switzerland", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33(7): 1121–1144.
11. Friedman, J. 1998. "Transnationalization, Socio-political Disorder, and Ethnification as Expressions of Declining Global Hegemony", *International Political Science Review* 19(3): 233–250.
12. Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
13. Holton, R. J. 2011. *Globalization and the Nation State*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
14. Johnson, M. 2014. "Introduction: Precariat", *Global Discourse* 3(3–4): 385–387.
15. Kasatkina, N. 2003. „Istorinės diasporos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje“, *Filosofija. Sociologija* 2: 37–43.
16. Kasatkina, N. 2007. „Русские в современной Литве: меньшинство, диаспора или часть гражданского общества“, *Etniškumo studijos* 2: 18–42.
17. Kearney, M. 1995. "The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism", *Annual Review of Anthropology* 24: 547–565.
18. Kuznecovienė, J. 2011. „Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių emigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje“, iš *Lietuviškas identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 89–104.
19. Lichačiova, A. 2013. „Visagino socio-lingvistinė specifika ir perspektyvos“, *Miestai ir kalbos*, 185–216.
20. Li, S.-Y.; Blokland, T. 2013. "Chinatown as a Potential for Interethnic Communication and Civil Engagement: A Comparative Study in Amsterdam and Berlin", in *Migration und Integration – wissenschaftliche Perspektiven aus Österreich*. Vienna: Vienna University Press, 239–261.
21. Morris, L. 1997. "Globalization, Migration and the Nation-State: The Path to a Post-National Europe", *The British Journal of Sociology* 48(2): 192–209.
22. Parekh, B. 2008. *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. London: Palgrave Macmillan.
23. Schuck, P. H. 1989. "Membership in the Liberal Polity: The Devaluation of American Citizenship", *Georgetown Immigration Law Journal* 3: 1–18.
24. Šliaviatė, K. 2012. „Etninės mažumos darbo rinkoje: kalbos, pilietybės ir socialinių tinklų reikšmė (Visagino atvejis)“, *Etniškumo studijos / Ethnicity studies* 2: 103–125.
25. Smith, A. D. 1995. *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
26. Soysal, Y. N. 1994. *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.

27. Standig, G. 2011. *The Precariat: The New Dangerous Class*. New York: Bloomsbury Academic.
28. Vetik, R.; Helemäe, J. 2012. *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

LIUTAURAS LABANAUSKAS

Globalization, migration and the nation-state: theoretical insights

Summary

The unequal balance between unlimited power of globalization and limited power of the nation state in mediating the transformation and fragmentation of collective and individual identities renders the research on national identity issues particularly relevant. As the process of globalization impacts our contemporary world we need rethinking and finding new ways and new approaches to research globalization and transnationalism, and national identity transformations driven by these processes. This article aims to discuss the most recent and innovative research into globalization, transnationalism and national identity issues and presents the analysis of theoretical and methodological issues in researching globalization impact on national identity transformations.

Key words: globalization, transnationalism, migration, national identity, national state